

A román társadalom kialakulásának kezdetei.

Az eddigiek során alkalmunk volt látni, hogy az események tárgyilagos megvilágításához aránylag mily kevés adattal rendelkezünk. A XIV. századból fennmaradt oklevelek elsősorban a politikai kapcsolatok természetére nézve nyújtanak felvilágosítást¹ és ha csupán ezek nyomán rajzolnók meg a vajdaságok társadalmi életét, igen könnyen a valóságnak meg nem felelő képet nyernénk. Ennek elkerülése végett segítségül hívjuk későbbi századok egyre szaporodó okleveleit és más természetű feljegyzéseit is, hogy ezeknek alapján a kezdeti állapotokat legalább nagy vonalakban rögzíthessük. Az előbb mondottakból következik, hogy a megtelepedő és magának állandó otthont készítő románság népi összetételének, állami és társadalmi életének kialakulását az eddigieknél is nagyobb körültekintéssel kell megvizsgálnunk. Erre annál fokozottabb mértékben van szükség, mivel a román történetírók közül nagyon kevesen foglalkoztak ezzel a románság egész életére kiható kérdéssel és azok is, akik foglalkoztak, többé-kevésbé a kontinuitás szemszögéből nézték azt.

A XII. század végén a balkáni románság, mely az okleveles előfordulás után ítélve jelentékeny létszámú lehetett, kezdett észak felé rajzani. Minden bizonyíték a mellett szól, hogy a kezdeti próbálkozásokat a XIII. században egészen komoly jellegű megmozdulás követte, úgyhogy egyes magyar történetírók „népi kiűritésről” beszélnek.² A megmozdulás igazi oka

¹ Vö. Elekes Lajos, A román fejlődés alapvetése. Századok, 1940. 364. Ez a nagyszerű összefoglaló tanulmány kitűnő képet ad a román vajdaságok társadalmi rétegződéséről és arról az alapvető magyar befolyásról, amely ezt elindította.

² Gáldi—Makkai, i. m. 38. Kétségbevonhatatlan nyelvészeti érvek bizonyítják, hogy a XIII. század előtt a románoknak legfeljebb elszórt csoportjai élhettek Moldvában. A román és északi-szláv nyelvek kölcsönhatásáról a XIII. század előtt nem is beszélhetünk. Vö. L. Tremel, Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen. Ung. Jahrb., VIII. 1928. 45.

még nincs felfedve teljes bizonyossággal, de szem előtt tartva a románság foglalkozását, nagyon helytállónak látszik az a nézet, hogy a háborús helyzet okozta legeltetési nehézségek nagy mértékben hozzájárultak a helyváltoztatáshoz.³ A kérdés eldöntésénél elsősorban azt kell tekintetbe venni, hogy mennyivel inkább vonzott az új terület és mennyivel inkább nyújtott biztonságot, mint az elhagyott vidék.

A majdnem teljesen nomád állapotban élő és a szervezettséget csak kényszer teremtette összeverődésből ismerő nép megérkezésekor a Kárpátok külső lejtőin különleges népi viszonyokat talált. Szükségesnek látom hangsúlyozni, hogy a XIII. században az említett területen nem lehet és nem szabad mindenütt azonos életformák létezését feltételezni. Újabb magyar kutatások ebből a szempontból is — bár sok nehézséggel kellett megküzdeni — egyre világosabb képet nyújtanak a való helyzetről. Toponimiai adatok alapján megállapítást nyert, hogy a síkságon és folyó völgyekben az elszórt szláv népcsoportok mellett — melyek a románságba aránylag hamar felszívódtak — jelentékeny török néptörödékek is éltek.⁴ Azt is egészen természetesnek vehetjük, hogy a csoportosan északra húzódó román nép a Balkánról is magával sodort valamelyes szláv elemet. Ezen népekkel kapcsolatban azonban szervezett életről vagy magasabbrendű politikai alakulatról nem beszélhetünk. A viszonyok mostohasága még a török népeket is megakadályozta ilyen irányú képességeik tartós kifejtésében. Más volt a helyzet a szörényi bánóságban, valamint azon magyar lakta területeken, amelyek közvetlen kapcsolatban állottak az anyaországgal. Itt nemcsak Moldva erős magyar telepeire kell gondolnunk, hanem a szomszédságukban lévő bodzai és prahovai magyarságra, valamint az elszórtan nyugatabbra élőkre is. Ez a románságot sok helyt megelőző, máshol pedig vele egyidőben érkező és megtelepedő magyarság műveltségénél és szervezetségénél fogva központot alkotott, amely körül végül is az ide-oda hullámozó román csoportok nagy része megtelepedett.

Kétségtelen, hogy a románság északra húzódása közben Havaselvén és Moldvában számottevő török népelemet talált. Biztosan tudjuk, hogy ezek sem tűntek el máról holnapra minden nyom nélkül.⁵ Sőt a közösségi életforma iránti fejlettebb érzékük révén ezek a népelemek egyengették a románság útját

³ Uo. 38. és Elekes L., i. m. 299.

⁴ Elekes L., i. m. 282—83. és Gáldi—Makkai, i. m. 36.

⁵ C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I. 284. kk.

a felé a kor színvonalán álló szervezkedés és életmód felé, amelyet Európának ezen a részén a magyarság képviselt. A török népek első nagy átformáló jelenlétét bizonyítja mindennél ékebben az a tény „hogy a török — bolgár, besenyő, kún, tatár — vérkeveredésen át nem ment és a magyar királyság szomszédságába sohasem jutó arumun, megleni és istriai oláhok nem jutottak el az államalkotáshoz, de még annak megkísérléséhez sem.”⁶ Újabb kutatások nyomán az a nézet alakult ki, hogy nemcsak „a románság elemi szervezete” volt idegen eredetű, hanem idegen volt a népet irányító vezetőréteg is. Ez utóbbi tehát már helyzeténél fogva is elkülönült bizonyos fokig, de különálló volt fajilag is, mivel a fentebb említett népelemekből került ki.⁷ A román nép életét közelebbről ismerőket mindez nem lepi meg, mert a jelenségek vizsgálatánál tekintettel vannak a vajdaságok földrajzi helyzetére is. A Kárpátok külső oldalán helyezkötődő népet több irányból jövő befolyás érte s ezek majd mindegyike kisebb vagy nagyobb mértékben, de hatást gyakorolt fejlődésére.⁸ Szinte azt merném mondani, hogy ezek tették fogékonnyá a románságot egy magasabbrendű életforma több-kevesebb zökkenővel való befogadására.

Tévedés volna azt hinni, hogy a románság egy század alatt megváltoztatta életmódját és igyekezett megérkezése után azonnal letelepedni. Elekes Lajos tanulmánya meggyőzően bizonyítja, hogyha nem is a XIII. századi arányokban, de jóval később is a megszokottnál nagyobb méretű népmozgás nehezítette a helyzet kialakulását.⁹ Mint minden új nép, a románok is lassan jutottak el a helyhezköttőség, az állandó otthon fogalmáig. Ez a magyarázata annak, hogy egy-egy csoportjuk egészen távoli területekre vándorolt el és addig volt mozgásban, amíg a szervezett élet egy szilárd pontja körül meg nem állapodhatott. A románság életében a XIV. század képezi a fordulópontot. A helyhezköttődésnek kemény munkát követelő időszaka ez, mely szükségyszerűen magával hozta a foglalkozásnak és a pásztor-közösségnek, vagyis a szervezetlen, vándorló életmódnak a megváltoztatását. Bár a XIV. századot követő időkből, amikor az oklevelek száma megszaporodik, több adat áll rendelkezésünkre,

⁶ Tamás Lajos, Románok. Ld. A Magyar Történelmi Társulat kiadásában megjelent Erdély c. műben. 64. (Budapest, 1940).

⁷ Elekes L., i. m. 301. kk.

⁸ Uo. 278—79.

⁹ Elekes L., i. m. 368. kk.

de ezek is csak azt bizonyítják, hogy gyors településről nem beszélhetünk. Bizonyos, hogy a XIV. század életmenete — különösen pedig Erdély virágzó állapota és élénk összeköttetése a vajdaságokkal — nagy mértékben elősegítette a helyhezkötdést. De elég ha arra a néphullámsásra gondolunk, mely Erdélybe is átcsapott igen erősen megduzzasztva az itteni románság sorait, hogy meglássuk, mily légből kapott állítás a vajdaságokkal kapcsolatban nyugalmi helyzetről beszélni.

Összegezve a fentieket megállapíthatjuk, hogy a XIV. században ismerkedik meg a románság az európai értelemben vett és kialakult életformákkal, úgyhogy azoknak halvány bélyegét még ma, annyi más eredetű ráhatás után is felismerhetjük. A közvetítésnek és az irányításnak ezt az igazán nem lebecsülendő munkáját a magyarság végezte el. Az a magyarság, amelyiknek legvállalkozóbb, következőleg legéletrevalóbb tagjai a XIII. század első évtizedeiben nagy számmal telepedtek le a későbbi vajdaságok területének az anyaországgal határos részein. Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy csak ekkor indult meg a település, vagy hogy nem jöttek át később is rajok az anyaországból, de a magyar térfoglalás súlypontja a tatárjárást megelőző időkre esik.¹⁰ Nem akarok abba a hibába esni, amit a román történetíróknál elég gyakran kifogásolhatunk, nem akarok a magyarságnak fontosabb szerepet szánni, mint amit a valóságban játszott, azonban komoly kutatásokon felépülő tanulmányok irányítják a figyelmet egyre jobban a magyarságra. Nemcsak a magyar történetírók és nyelvészek hangsúlyozzák a Kárpátokon túli magyarság igen fontos szerepét, hanem észrevették és bizonyos fokig méltányolták azt, már elég régen, a tárgyilagosan vizsgálódó román kutatók is.¹¹ Ezen

¹⁰ Román történetírók könnyen azt hozhatnák fel, hogy a tatárjárás tönkretette, szétrombolta a Kárpátok külső lejtőin alapított magyar telepeket, mint ahogy megszüntette a milkói püspökséget is. Ezzel kapcsolatban fel kell hívnom figyelmüket arra, hogy a vajdaságok területe nem esett a tatár főszereg hadmozdulatainak körletébe. Természetes, hogy a tatár csapatok végig rohantak e terület fölött is — nem is nyomtalanul — de a lakosság teljes kiirtásáról beszélni túlzott volna. A tatárjárással kapcsolatban a román történetírók általánosságban azt vallják, hogy a románságot az nem érintette súlyosan, hisz a tatároknak szükségük volt a meghódítottak munkájára és adójára (N. I o r g a, Istoria Românilor, București, 1937. III. 208). Csak nem gondolja valaki, hogy a tatárok kiválogatták a románokat?

¹¹ Vö. Dr. B i t a y Á r p á d, Újabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához. Adalékok a román nyelv székelymagyar eredetű szavaihoz. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára (Szerkesztette Csutak Vilmos). Sepsiszentgyörgy, 1929. 625.

nincs miért fennakadnia senkinek, hisz egészen természetes folyamattal állunk szemben. A szervezettséget csak a hegyipásztorélet kezdetleges körülményei között ismerő románság új otthonában az európai értelemben vett fejlődés útján akkor már jelentősen előrehaladt magyarság hatókörébe került.

A különböző időben érkező román csoportok letelepedésének körülményeiről ma még nem alkothatunk tiszta képet. Minden ilyen irányú kísérletet a talajtalanság veszélye fenyeget, mert hiányoznak azok a nélkülözhetetlen előtanulmányok, amelyeknek alapján a kérdéshez érdemlegesen hozzányulhatnánk. Tudjuk, hogy a Kárpátok külső lejtőin megtelepedett magyarság nem férőhely hiányában hagyta el az anyaországot, hanem minden valószínűség szerint a gyepük előretolt őrségét alkotta.¹² Ezeknek az előretolt alakulatoknak éppen határőrző, védekező jellegüknél fogva hadi szervezetük volt, amint az IV. Béla 1247. évi okleveléből is kitűnik. A románság helyhezköttődésének idején azonban a tatárjárás folytán meggyengült és a népi utánpótlást pillanatnyilag elvesztett határvédő alakulatok nem képeztek olyan keretet, amely az újonnan érkezettek valamennyi csoportját szilárdan összefogta volna. Már azért sem teheték ezt meg, mert rendeltetésük bizonyos fokig földrajzilag is elhatárolta őket s így hatásuk nem terjedt ki a románok által benépesített egész területre. Ennek ellenére a magyar telepek számottevő román elemet kötöttek meg és mint a fejlett élet képviselői már példájukkal is ösztönözték a románságot a művelődés útján való megindulásra.¹³ Hogy ezt az állítást nem a puszta képzelődés szülte, mindennél kézzelfoghatóbban bizonyítja maga a román nyelv. Az egyhelyben lakásnak azokat az alapfogalmait, amelyeket a románság mint vándorló pásztor nép nem ismerhetett, helyhezköttődésének idején természet-szerűleg attól a néptől kölcsönözte, amelyik őt erre megtanította. A nyelvi bizonyítékok pedig azt mutatják, hogy a románok még a legkezdetlegesebb települési formák ismeretét is a magyaroktól sajátították el. Ha későbbi századokban a legtöbb szó más jelentést is kapott, mégis ki vonhatja kétségbe a sălaş=szállás, lăcaș=lakás, lăcui=lakni kölcsönszavak magyar eredetét? Sőt azt is tekintetbe kell venni, hogy ez utóbbi szó még a szláv oklevelekbe is behatolt (lakovati).¹⁴

A románság megtelepülése a vajdaságokban is nagyjában

¹² Elekes L., i. m. 288. kk.

¹³ Uo. 364—66.

¹⁴ L. Tremel, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 287.

az erdélyi településsel azonos körülmények között történt. Legjobban látjuk ezt Moldvában, ahol az oklevelek már számuknál fogva is többet mondanak, mint Havaselvén. Itt is kenézek vezetése alatt alakulnak meg a többé-kevésbé állandó jellegű telepek, melyeket a legtöbbször róluk is neveznek el.¹⁵ Gyakran létük is a kenézek sorsához van kötve, mert nem egyszer megtörténik, hogy a telepítésvezető kenéz vagy örököseinek kihaltával a telep is — bár hosszabb ideje fennállott — eltűnik.¹⁶ Ha a település állandó jelleget kapott, az jelentette egyszerűsmind a szervezett élet megindulását. Így keletkeztek aztán a falvak, egyelőre elszórtan, majd későbbi századokban számuk egyre szaporodott.

A vajdaságokban letelepült magyarság azokat a helyeket szállotta meg és népesítette be, amelyek nemcsak hadászati, hanem gazdaságilag is a legkedvezőbb fekvésűek voltak. Természetes, hogy midőn a XIV. században a vajdaságok belső állapota egyre jobban megszilárdultak és a kereskedelem is megindulhatott, ezen telepek egy része, éppen fekvésénél fogva, még nagyobb fontosságot kapott. Az tehát szinte magától értetődő, hogy e telepek mintegy magvává váltak a körülöttük lassanként kialakuló és állandó jelleget nyerő román falvaknak.¹⁷ A magyar telepek, amelyek szigetként emelkedtek ki az őket idővel minden oldalról körülfogó románságból, a XV. században népi utánpótlást már semmit sem kaptak s így teljesen a maguk erejére voltak utalva. A viszonyok utólagos vizsgálata azt mutatja, hogy a XIV. század vége felé, a politikai befolyás csökkenésével egyidejűleg, a vajdaságokban élő magyarság népi megerősítéséről való gondoskodás is megszűnik. Pedig a magyarok fejlett élete és kedvező gazdasági helyzete igen nagy vonzást gyakorolt az újonnan letelepedettekre és ha lassan is, de megkezdődött a románság térfoglalása. Ez a vonzás magyarázza meg azt is, hogy nincs a románság életének szinte egyetlen olyan vonatkozása, ahol ne volna felismerhető a magyar hatás. Elég ha arra a szókincsre gondolunk, amelyet már a legrégebbi szláv nyelvű oklevelek megőriztek, hogy láthassuk

¹⁵ Radu Rosetti, *Originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova*. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXIX. 1906—1907. 160—61.

Costăchescu M. okmánygyűjteményének II. kötete bőven szolgáltat ilyen irányú adatot. Vö. Elekes L., i. m. 369. 2. jegyzet.

¹⁶ Elekes L., i. m. 368.

¹⁷ Uo. 365.

milyen elhatározó és sokirányú volt a magyarság nevelő munkája.¹⁸

Az elmondottak után egészen természetesnek vehetjük, hogy a románok állandó jellegű szervezkedésének első okleveles emlékével a magyarság közvetlen közelében és fennhatósága alatt, a szörényi bánóságban találkozunk. Ezen fontos határalakulatunk katonai újjászervezésével kapcsolatban történik említés az első román kenézségekről és vajdaságokról.¹⁹ Úgy vélem ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Havaselve magyarul területeinek szomszédságában is ne alakulhattak volna ki kenézségek. Sajnos, a román történetírók sem tudták a kezdeti időpontokra vonatkozólag pontosan körvonalazni a kenézségek és vajdaságok egymáshoz való viszonyát. Hogy kicsiny, rendszerint egy telepre korlátozódó kenézségekből, illetőleg vajdaságokból hogyan alakultak meg a XIV. századból ismert vajdaságok, ma már nem tudjuk minden kétséget kizáróan megállapítani. Mint fentebb is említettem — tekintetbe véve a török-fajú vezetőréteg szerepét és ismerve Baszaraba vajda származását — inkább fegyveres meghódítatról, mint békés egybeolvadásról beszélhetünk.

Nem feledhetjük azt sem, hogy a havaselvi vajdák előtt követendő példaképpen állott minden időkben a magyar katonai hatalom legmagasabb rangú helyi képviselője a szörényi bán. Hogy pedig az 1247. évi oklevélben említett román szervezeteken kívül több ugyanolyan szervezet létezését is feltételezzük, arra többek között a XIV. századbéli vajdák címe jogosít fel. Nem tartom véletlennek és értelem nélkülinek a „marele voevod“ címhez való féltékeny ragaszkodást.²⁰ A többi, csupán helyi hatalommal rendelkező kenézzel és vajdával szemben a legnagyobb hatalmú vajda már címében is igyekezett elsőbbségét kifejezésre juttatni. Ereje és tekintélye rohamos megerősödésében a magyar királyi hatalomnak is jelentős része volt, hisz egy idő után a vajdát tekintette mindenki ezen hatalom törvényes megbízottjának.

Bár Moldvában is mindenütt felleljük a románságra oly jellegzetes kenézi szervezetet, mégis meg kell állapítanunk, hogy a havaselvi és moldvai vajdaság megalakulása, még inkább későbbi fejlődése nem egészen azonos körülmények között ment végbe s ez társadalmi téren is érezhető. A különbség egyrészt

¹⁸ L. Treml, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929.

¹⁹ Urkundenbuch. I. 73.

²⁰ C. Giurescu, Istoria Românilor, II/1. 338. kk.

a moldvai vajdaság népeire gyakorolt mélyebb magyar hatásban, másrészt a szomszéd népek egymástól elűző természetű ráhatásában leli magyarázatát. A havaselvi magyarság szétszórtabban telepedett és hamarabb magára maradt. Ha kapott is a török-fajú népekből valamelyes utánpótlást, az népi erejét nem tudta megsokszorozni ezért nyelte el e szigeteket az ár. Moldvában, eltekintve attól, hogy a vajdaságot is maga a magyar király hívta életre, a kemény tömböt alkotó magyar telepek soha meg nem szakadó összeköttetésben állottak anyaországi véreikkel. A különbözőségek ellenére is a közös alapot mindkét vajdaság számára a magyar hatás teremtette meg, mert a kibontakozó élet majd minden jelenségére rányomta bélyegét. Minél jobban színesedett ez az élet, annál több irányban érvényesült a magyar befolyás. Legmaradandóbb, évszázadokra kiható nyomát látjuk a román társadalom rétegződésénél.

Ha megvizsgáljuk — mintegy keresztmetszetet készítve — a vajdaságok társadalmi helyzetét a XIV. század második felének egy adott pillanatában azt látjuk, hogy az osztódás már lényeges elkülönülést hozott létre. Megállapítható, hogy a vajdaságok megalakulása jelentős mértékben hozzájárult az addig nagyjában azonos körülmények között élők szétválasztásához és a határvonalak élesebbé tételéhez. Bár ezzel az elkülönülés üteme is meggyorsult, mégsem beszélhetünk a társadalmi osztályok megállapodottságáról, mert a XIV. század ilyen szempontból is a tapogatózás, az úttörés ideje. A régi pásztorfőzölesség végleg megbomlott és a magyarság életformáinak vonzása alatt új társadalmi rend kezdett kibontakozni. Valójában még csak két nagy csoportot látunk: a társadalmilag egyre jobban megosztódó vajdai udvart és a mind nagyobb számban letelepülő és a földművelés folytán véglegesen helyhezköthető népet.

Ennek az egyelőre még durván tagolt társadalomnak az élén állott a nagy-vajda (marele voevod), aki csakhamar az uralkodói méltóságot kifejező „domn“ címet is felveszi, hogy a század vége felé, alattvalói számára kiadott okleveleiben, már „Isten kegyelméből“ (cu mila lui Dumnezeu) való uralkodónak mondja magát.²¹ A vajdai szék betöltésénél, legalább is a vajdaságok alapításától számított első századokban, tekintetbe vették az alapítóval való vérrokonságot, később azonban korlátlanul érvényesült az erősebb joga. Úgy a vajdai méltóság,

²¹ C. Giurescu, *Istoria Românilor*. II/1. 338—39. A kor szellemének megfelelően a vajdák viselték azon erdélyi birtokaik címét is, amelyeket hűségük fejében a királytól kaptak.

mint az udvari tisztségek nagy része és általában az udvari élet szláv talajból nőtt ki s ezt természetesnek vehetjük, mert a román nép maga is a Balkánról szakadt új otthonába. Igaz, hogy szokásai és intézményei itt magyar közvetítéssel kapott nyugati-keresztény, hűbéri formák hatása alatt egyrészt kicserélődtek, a megmaradtak fejlődése pedig új irányt vett. A román életre oly jellemző kettősség, a balkáni szláv és a nyugati magyar hatás az udvari tisztségek alakulására is rányomta bélyegét.²² A XIV. században kifejlődőben volt — mint előbb említettem — a vajdai udvar társadalma, de a tisztségek kialakulását és hatáskörének állandósulását érezhetően hátráltatta a vajda tartózkodási helyének gyakori változtatása. A vajdaság életét minden megkötöttség nélkül irányító vajda maga választotta ki udvarának első tisztviselőit. Elekes Lajos kitűnő tanulmánya e téren is új szempontokat világít meg.²³ Vizsgálódásainak eredményeképpen megállapítja, hogy maguk a vajdák is különbséget tettek az udvarban szolgálatot teljesítők (sluga) és már a vajdaság megalapítása előtt nagyobb birtokkal rendelkező harcosok (bojár) között. Ez utóbbiak, bár fajlilag a legtöbben idegenek voltak, anyagi függetlenségük révén nagyobb tekintélynek örvendtek. Valószínűnek vehetjük, hogy a vajdák igyekeztek, saját tekintélyük emelése végett is, minél több bojárt környezetükbe vonni és a főbb udvari tisztségeket rájuk ruházni. Így érthetjük meg azt is, hogy miért játszott a moldvai vajdák udvarában oly fontos szerepet az ősbirtokos magyarság jónehány képviselője. Amint nőtt az udvar hatalma, úgy nőtt a tisztségviselők tekintélye is. Ez a magyarázata annak, hogy egy idő múlva eltűnt a vagyonos bojár és az udvari tisztségviselő sluga között kezdetben fennálló árnyalati különbség s a XV. századtól kezdve az udvari tisztviselőket is bojárroknak tekintették.

A bojárrok egy része a telepítésben igen fontos szerepet játszó kenézekből került ki. Itt meg kell említenem, hogy a kenézek sorsa a vajdaságokban is ugyanaz volt mint nálunk, részben felemelkedtek és a nagyvagyonú bojárrok számát növelték, részben pedig — birtokaik elaprózódása folytán — egyszerű szabad emberekké váltak, azaz eltűntek falusi társaik sorában, amint az később a bojárrokkal is megtörténik.²⁴ A kené-

²² Vö. L. Tremli, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 276—77. Lengyelországnak csupán Moldvára korlátozódó hatása nem hagyott mélyebb nyomokat.

²³ Elekes L., i. m. 389. kk.

²⁴ Uo. 392. és C. Giurescu, Istoria Românilor. II/2. 470.

zket tehát úgy tekinthetjük, mint a nép nagy tömegei és a társadalom élén állók közti áthidaló, közép-réteget.

A havaselvi vajdák udvari tiszttségviselőinek nemzetiségét illetőleg nem vagyunk eléggé tájékozottak, ezzel szemben Moldvában azt látjuk, hogy a vajda közvetlen környezetében is egyes nagybirtokos magyar urak játszák a főszerepet.²⁵ Az udvari tiszttségek első pillantásra déli-szláv, bizánci eredetűeknek látszanak, de tudnunk kell, hogy végleges formájukat csak a XV. században kapták meg. A XIV. században meglévő egy-két tiszttség — idegen külseje ellenére is — magyar befolyás alatt keletkezett és magyar lényeket takart.

A legrégebbi udvari tiszttség, mely a XVI. századig méltóságban is minden mást megelőzött a vornic-é volt. Kialakulása úgy magyar, mint román felfogás szerint²⁶ csakis a nádori intézmény ráhatásával magyarázható meg. Ugyanilyen hatás alatt keletkezett a havaselvi vajda udvarában igen nagy szerepet játszó bán, valamint a pohárnok és kamarás tisztsege is.²⁷ A XV. században lassanként megállapodott formákat nyerő és csupán lényegtelen különbségeket feltüntető vajdai udvarok főbb tisztsegeit vizsgálva mindenben elfogadhatjuk Elekes Lajos megállapítását. E szerint egyes tisztsegek már nevükben és működésükben elárulják magyar származásukat, mások bár magyar eredetűek, fejlődésük során idegen befolyás alá kerültek, de igen gyakran az idegen külső alatt is magyar élet lüktetett.²⁸ A XIV. század vége felé az udvar összetétele mindenképp sokrétűvé vált. A főbb tisztviselők mellett már a következő században a hasonló nevű kisebb tisztviselők egész sorát találjuk.²⁹ Az udvarból kiindulva az egész társadalmon keresztülörtő olyan hierarhikus rend épült ki a későbbi századok folyamán, mely hajszálerecskéivel a falvakon lakó legalsóbb társadalmi rétegekig elért. Oly határozatlan volt még azonban az egyes társadalmi osztályok határvonala, hogy egyikből a másikba való átjutás nem okozott különösebb nehézséget. Meg kell jegyez-

²⁵ Constantin C. Giurescu, Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV. și XV. București, 1925. 66. kk. Elekes Lajos úgy véli, hogy a havaselvi vajda udvarának egyes tisztsegei már a vajdaság alapítását megelőzően, tehát még „a szörényi alárendelt vajdaságban” létre jöttek s később csak hatáskörük bővült ki. Századok, 1940. 378.

²⁶ Elekes L., i. m. 378. és C. Giurescu, Istoria Românilor. II/1. 369.

²⁷ Const. C. Giurescu, Noi contribuțiuni. 58. L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 282. és Gáldi L., Magyar-román szellemi kapcsolatok. 14.

²⁸ Elekes L., i. m. 379.

²⁹ Uo. 378.

nünk azt is, hogy bár „a nemzetségi rend eleinte még a személyi működést is áthatotta“ az udvari tisztségek ennek ellenére nemcsak hogy nem öröklődtek, hanem viselőiket a vajda bármikor kicserélhette.³⁰ Létük bizonytalansága okozta társadalmi súlyuk lassú és ingadozó kialakulását.

Ezzel szemben a XIV. század második felétől egyre nagyobb szerephez jutnak az udvarnál a katolikus befolyás ellen-súlyozása végett szervezett ortodox egyház püspökei. Tekintélyük növekedését, más körülmények mellett, tisztségük állandóbb jellege is lényegesen elősegítette. Általában a papság, különösen pedig a szláv szerzetes-papság fontos szerepet játszott a nép életének irányításában.

Az udvari életről, az ott uralkodó felfogásról és törekvésekről legalább ízelítőt adnak a Curtea de Argeș-i ásatások alkalmával napfényre került leletek. Ezekről alább részletesebben szólok, de vitán felül megállapítható, hogy a vajdák udvarában kicsiny méretek között és kezdetleges kivitelben a magyar szűrőn keresztül jutott nyugati formákat igyekeztek utánózni. A ruházat, különböző ékszerek, az érmék és a rajtuk látható ábrázolási mód, a festmények, valamint maga a temetkezés is mind-mind Anjou királyaink udvarának hatását tükrözi. Egyúttal jelzik azt a függőséget is, mely nemcsak szellemiekben, hanem a köznapi élet megnyilvánulásaiban is kifejezésre jutott. Gondoljunk arra, hogy a családi kapcsolatoknak is jelentős részük volt a román társadalom élen álló rétegeinek formálásában. Hányszor kerestek és kaptak nálunk menedéket tekintélyes bojárok, akik csak az uralmon lévő vajda elmozdítására, tehát rendszerváltozásra vártak. Hányan küldték gyermekeiket hozzánk tanulni. Maradhatott-e mindez hatástalanul?

Az udvari életet sokszorosan átjárta a magyar hatás. Bizonyára nemcsak a vajdák rendezték be udvarukat magyar mintára, hanem a bojárok is igyekeztek a magyar főurak életmódját utánózni. Mi egyéb magyarázná meg többek között azt, hogy a bojárok fiaikat — magyar nemesíjak módjára — apródi szolgálatra az udvarba küldték.³¹

³⁰ Uo. 387. A társadalom nemzetségek szerint való tagoltsága, amit Elekes kétségtelennek fogad el (375. kk.), újabb keletű lehet és valószínű a helyhez kötődés, helyesebben a birtokadományozások során kapott határozottabb jelleget, mert a hazánkba betelepülő románságnál „semmi nyoma sincs vérségi összetartozáson alapuló nemzetségi, még kevésbé valamilyen törzsi, vagy éppen magasabb politikai szervezetnek...“ G á l d i—M a k k a i, i. m. 40.

³¹ L. T r e m l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 283.

Különösen katonai téren érzik igen erősen a magyar hatás. A megtelepedő pásztornép vajdája már bizonyára szükségét érezte valamelyes katonai szervezet létesítésének. Az első időkben szüksége volt erre hatalmának megszilárdítása végett, később pedig népének védelme tette ezt kívánatossá. Nagyon természetes, hogy a kor színvonalán álló magyar hadszervezet egészen mély nyomokat hagyott a vajdaságokban és kihatott még a társadalmi élet alakulására is. Az udvarban a bojárok mellett számottevő szerepet játszanak a mi udvari vitézeinknek (militēs aulae) megfelelő vitézek (viteji). Már a legrégebb oklevelekben a bojárokkal együtt mint tanúk és kezesek szerepelnek a vajdai ténykedéseknél.³² Katonai szerepük talán még a bojárokénál is fontosabb; úgy látszik a kezdeti időkben ők képezték az udvari csapatok (curteni) magvát. Nagy István vajda alatt udvari tekintélyük már csökkent, de katonai jelentőségük még igen számottevő.³³ A bistrițai évkönyv a Valea Alba-i ütközettel kapcsolatban, midőn az elesett harcosokat mintegy rangszerint felsorolja, első helyen a vitézeket emlegeti.³⁴

A vajda azzal jutalmazta alattvalóinak hadi érdemeit, hogy kiemelve őket eddigi társadalmi helyzetükből vitézekké avatta s ezáltal bekapcsolta az udvari életbe. Kiváltságos helyzetüknek mintegy alátámasztására — hisz úgy tekinthetjük őket mint nemesi sorba emelteket — földbirtokot kaptak. Ez utóbbit, mivel örökbirtok volt magyar eredetű szóval uric-nak hívták³⁵ s a vajda igen gyakran adománylevelet is állított ki róla. Már az a tény, hogy a vajda egy jogi cselekményt oklevéllel támaszt alá, mindennél világosabban bizonyítja a magyar hatást. Maguk az oklevelek is, elsősorban természetesen azok, amelyek külföld számára készültek, formailag a magyar királyi kancellária által kiadott oklevelek utánzatainak tekinthetők.³⁶ Ennek valószínű magyarázata az, hogy a latin nyelvű oklevelek kiállítói Magyarországból a vajdaságokba került katolikus szerzetesek voltak, akik a hasonló tárgyú magyar okleveleket vették irányadóul. A „hűséges szolgálat“-ért kapott birtok és

³² I. Bogdan, Documentul Râzenilor din 1484. An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. II. Tom. XXX. 1907—1908. 372.

³³ Uo. 373.

³⁴ Uo. 401.

³⁵ L. Tremblay, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 281.

³⁶ Dinu C. Arion, Incercare asupra dominiului eminent din principatele Munteniei și Moldovei în secolele XIV. și XV. (Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani). Cluj, 1931. Institutul de Istorie Universală. 13. kk.

más ajándékok, például drága posztók, ruhák ellenében a megajándékozottak hűbéri jellegű katonai szolgálatot teljesítettek.³⁷ A függőségi viszonyból, illetőleg annak megtöréséből született meg a hűtlenség a hitlenşug, vagy ahogyan a szláv nyelvű oklevelekben előfordul a hitleanstvo. A köteles hűséget megtagadó alattvalót hitlean-nak (infidelis) tekintették.³⁸ Bár a vitézek Moldvában játszottak különösen fontos szerepet, szervezetüket ha más név alatt, de Havaselvén is megtaláljuk.³⁹

A vajdaságok hadiszervezete nemcsak kezdetben, hanem későbbi időkben is erős magyar hatás alatt állott, ami természetes, hisz egyes hadi fogalmak még a szláv népekhez is magyar közvetítéssel jutottak el. Így került a vajdaságokba többek között az oastea cea mare, okleveleink exercitus generalis kifejezésének megfelelője,⁴⁰ a ţimiriu = címer, panţir = páncélos katona,⁴¹ vagy később a săcăluş = szakállas ágyú,⁴² părcălab = porkoláb,⁴³ hotnog = hadnagy;⁴⁴ ugyancsak a magyarok révén ismerik meg a vajdaságban a puskát (ágyú),⁴⁵ pалlost,⁴⁶ kardot,⁴⁷ bárdot⁴⁸ stb.

A letelepülő románságnak természetszerűen hiányzott a városi eleme, de a vajdaságok területén már bizonyos mértékig városiasodásnak indult helységek állottak, melyeknek magyarnémet polgársága és magyar közvetítéssel kapott jellegzetes nyugateurópai szervezete volt.⁴⁹ E helységek nemcsak a XIV. században, hanem még későbbi időkben is idegen testet alkottak s ez mentette meg hosszú időn át őket a beolvadástól. Megtartotta őket a betelepülőkénél összehasonlíthatatlanul magasabb és egyben zárt életmódjuk, foglalkozásuk, nyelvük és vallásuk. Igaz, hogy életszínvonaluk ugyanakkor óriási vonzást gyakorolt az őket körülvevő tömegekre. Szervezetük azonban oly

³⁷ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 278.

³⁸ Uo. 280.

³⁹ I. Bogdan, Documentul Răzenilor din 1484. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. II. Tom. XXX. 406.

⁴⁰ Uo. 411.

⁴¹ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 284. és i. h. 4. j.

⁴² I. Bogdan, Documentul Răzenilor din 1484. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Ser. II. Tom. XXX. 415.

⁴³ Uo. 414.

⁴⁴ Uo. 421.

⁴⁵ Uo. 425.

⁴⁶ ⁴⁷ Uo. 434.

⁴⁸ Uo. 436.

⁴⁹ L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 285. kk.

erős volt, hogy amikor már lakosságuk betelepülő elemekkel számottevően felhígult, még akkor is meg tudták őrizni kiváltságaiknak jelentős részét.⁵⁰ Voltak természetesen más, főleg szláv népeségű állandó települések is, melyeknek a XV. század vége felé már többé-kevésbé városias jellegük volt. Ezeknek lakossága a leghamarabb szívódott fel és ezáltal kaptak e városok elég korán román jelleget.

A XIV. századbeli román társadalom alakulását — s ezt ismételten szükségesnek látom hangsúlyozni — az adatok hiányos volta miatt csak elnagyolva rajzolhatjuk meg. Sajnos, a legkevesebbet éppen a társadalom zömét alkotó s ezért a tömegek sorsában osztozó közsabadokról tudunk. Véglegesnek mondható, kiforrott helyzetről nem is beszélhetünk, hisz abban az időben, mely vizsgálódásaink tárgyát képezi, minden a mozgás, átalakulás képét mutatja.

A kenézek vezetése alatt érkező kisebb-nagyobb csoportok a számukra legalkalmasabbnak vélt helyen megtelepedtek és nagyjában azonos feltételek között éltek életüket. A később érkező csoportok alkalmazkodtak a már előbb letelepedettek életmódjához. Az életszínvonalat tekintve csupán fokozati különbséget látunk, mely abból állott, hogy a korábban érkezettek jobban megbarátkoztak a helyhezkött életmóddal és az ezzel járó foglalkozást is kezdték elsajátítani. A letelepülők mindennapi életébe még nem pillanthatunk be, úgy látszik azonban, hogy mint szabad emberek birtokközösségben éltek. Legalább is erre mutatnak az olyan magyar eredetű szavak, mint a megiaş és răzeş. Biztos, hogy az egyformának látszó élet mélyén már kezdetben megindult az élkülönülés, hisz a függőség bizonyos vonatkozásban mindig meg volt. Később a szabadok szürke tömegében is megfigyelhető valamelyes rétegződés, ami elsősorban a birtokviszonyok alakulásának tulajdonítható. Ugyancsak ez magyarázza meg a szélsőséges eltolódásokat is, mert amint kiemelkedtek vagyoni megalapozottságuk folytán a vitézek — szinte új társadalmi osztályt alkotva — úgy sülyedtek le szegénységük miatt igen sokan a jobbágyi állapotba. Az átmenetet képező csoportok határvonala csak a XVI. századtól válik élesebbé. Nagyon találóan jellemzi a helyzetet Elekes Lajos, midőn megállapítja, hogy „a középkorvégi román társadalom

⁵⁰ A l. Lăpedatu, Cum s'a alcătuit tradiția națională despre originea Țării Românești. An. Inst. de Ist. Naț. II. 1923. București, 1924. 293. 2. jegyzet.

a korai osztódás forrongó állapotában volt, amelyből körülhatároltabb formák csak az újkor elején kezdenek kibontakozni.⁵¹

Az új formák gyökerei a letelepedésig nyúlnak vissza. Itt kell keresnünk a román jobbágyság eredetét is, mert ez egyidős magával a letelepedéssel, amint azt egyes román történészek is elismerik.⁵² Még ma is vita tárgyát képezi, hogy vajon mindazok, akik vajdai és magánbirtokon éltek jobbágyoknak tekintendők-e vagy a jobbágyok mellett ugyanazon a birtokon szabadok is éltek? Egyáltalán feltehető-e, hogy a XIV. században más birtokán élhetett szabad ember? A birtok eladás nem jelentette-e egyszersmind a szabadság elvesztését is?⁵³ A vélemények megoszlanak. Elekes szerint is „az adózó közsabadoknak az a része, ameféle semmilyen viszony, különleges tevékenység nem tartott felszínén, a helyhez kötődés során természetesen jobbaggyá lett.”⁵⁴ Ne feledjük, hogy a román társadalom születése arra az időre esik, amikor nálunk a hűbériség szelleme a legerősebben hat. Ez tagadhatatlanul befolyásolta a román társadalom egyes rétegeinek helyzetét és egymáshoz való viszonyát. Egyesek kivételezése, társadalmi felemelkedése a függőség kihangsúlyozódását, azaz tömegek sülyedését vonta maga után. Úgy is mondhatnók, hogy minden kiemelkedés érezhetőbbé tette a társadalom osztódását.⁵⁵ A hűbéri eszme és formák elterjedésével kihangsúlyozódtak az elválasztó korlátok. Ezek pedig öntudatosították a kiváltságokkal rendelkezők összetartózkodását.

A társadalmon kívül, teljesen kiszolgáltatott állapotban éltek a rabok. Ezeknek legnagyobb része, különösen Havaselvén a cigányokból került ki. Moldvában sok volt a tatár rab. Már a XIV. századi oklevelekben előfordulnak és úgy a cigányokat, mint a tatárokat „szállások” szerint adományozzák a vajdák, elsősorban a kolostoroknak, de bojárokknak is.⁵⁶

Mint említettem, a románság zöme lassan hagyta el pásztorkodó életmódját; nehezen tudott megbarátkozni a kötött életformákkal. Ez magyarázza meg egyes csoportoknak — még újabb időkben is — egészen távolfekvő vidékekre való elkalandozását,

51 Elekes L., i. m. 394.

52 C. Giurescu, *Istoria Românilor.* II/2. 473.

53 Uo. 478.

54 Elekes L., i. m. 397.

55 Vö. Gáldi L., i. m. 10.

56 C. Giurescu, *Istoria Românilor.* II/2. 479. kk. és Elekes L., i. m. 400.

valamint azt a sok erőszakosságot, melyet az egyhelyben lakó népek vagyonával szemben elkövettek s amelyről ott, ahol megfordultak számos oklevél tanuskodik. Történetíróink már kimutatták, hogy az új életmód elsajátításában a magyarság jelentős szerepet játszott. A bizonyítékokat a román nyelv szókincese szolgáltatja. Tanusága szerint a XIV. században már nemcsak a közös birtok határát (hotar) tudták megvonni — s ezt a műveletet arra kijelölt ember végezte (hotarnic)⁵⁷ — hanem ezen belül a kisebb földdarabokat is megkülönböztették egymástól (holdă,⁵⁸ falce és fertal⁵⁹). A falka szó, mellyel bizonyos nagyságú területet jelöltek, a szőlőműveléssel volt szoros kapcsolatban és Moldva magyarlakta vidékein használták. A fertály (< viertel) szintén területmérték és a falka negyed részét jelölte. Joggal lehet ebből arra következtetni, hogy a szőlőtulajdonosok részben magyarok, részben németek voltak.⁶⁰ A szőlőművelés egyúttal élénk fényt vet a moldvai magyarok gazdasági tájékozódottságára és anyagi helyzetére is. Az anyagiakban való megalapozottság lehetővé tette a közösségi élet terheihez való hozzájárulást. Amikor a románság az összetartozandóság érzésének oly magas fokára jutott, hogy a terheket viselni tudta, akkor a magyarságtól kölcsönözte ezéknak nevét is. Így ment át nyelvébe a dézsma (dijma)⁶¹ s ennek egy Moldvára jellegzetes fajtája az élés (ilış = annona, victualia),⁶² valamint adó értelemben a bér (bir) szavunk.⁶³

Az adónemek utalnak bizonyos mértékig a lakosság foglalkozására, mely szintén az átmeneti állapotot tükrözi. A vajdaságok megalapítása után még hosszú időn át az állattenyésztés a főfoglalkozás. Igaz, hogy már nemcsak juhok és kecskét tenyésztettek, hanem áttérnek a nagy állatok, a szarvasmarha és ló tartására is. Az arra alkalmas helyeken, ahol a település kellőképpen gyökeret vert, a földművelés fokozatosan tért hódít. Elekes Lajos megállapítása szerint a helyhezköttetés és foglalkozás átmeneti állapotát legjobban éppen a kiterjedt méhészkedés bizonyítja.⁶⁴

57 L. Trem l, i. m. Ung. Jahrb. IX. 1929. 289—290.

58 Uo. 294.

59 Uo. 290—91.

60 Uo. 290—91.

61 Uo. 293.

62 Uo. 293. 7. jegyzet. Az élés beszédőjét ilışar-nak nevezték.

63 Uo. 294.

64 Elekes L., i. m. 374.

A román társadalom kialakulásának kezdeteit röviden áttekintve szinte minden vonatkozásban a nyugateurópai társadalom szervezetének hatását figyelhetjük meg. A kezdeti formák mindennél ékebben mutatják, hogy a magyarság volt a közvetítő ezen a téren is.⁶⁵ Szervezete, életformája egyedülálló volt a középeurópai határvonalon élő népek között, s ez által oly vonzást gyakorolt — még a Balkán népeire is — hogy annak hatása alól a románság sem vonhatta ki magát. Természetes, hogy a hatás nem volt minden irányban egyformán tartós, társadalmi téren talán még fokozottabban érvényesültek a különböző irányból jövő és egymást keresztező ellenhatások. A kezdeti formák elhalványultak, némelyek helyébe újak léptek, de ami megmaradt, elég a magyarság szerepének tárgyilagos megítéléséhez.

⁶⁵ Constantin C. Giurescu, *Noi contribuțiuni*. 43.